Samlaren

Tidskrift för
svensk litteraturvetenskaplig forskning
Årgång 96 1975

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Peter Hallberg

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: Örjan Lindberger, Inge Jonsson

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Almqvist & Wiksell, Uppsala 1976

Silfverhjelm är sannolikt. Magnetisören hade tidigare gjort sig känd som en skicklig tekniker och konstruerat apparater åt både Wilcke och Torbern Bergman. 1784 hade han färdigställt och inför det samlade hovet låtit uppsända den första svenska luftballongen, och både Sofia Albertina och Hedvig Elisabeth Charlotta vittnar i flera sammanhang om sin förtjusning över hans fysikaliska experiment. Harmoniska societetens upplösning redan efter ett drygt års verksamhet berodde säkert delvis på Pro Sensu Communis förödande attacker, men framför allt var orsaken att ledaren kommenderades till krigstjänst i Ryssland.

Senare fortsatte Silfverhjelm sin verksamhet i hertig Carls och Reuterholms hovkrets, där somnambulismen på ett ännu inte klarlagt sätt togs i det politiska spelets tjänst och praktiserades inom frimureriets ram. Hans roll var antagligen, som Karin Johannisson förmodar, den naive entusiastens. Troligen manipulerades han av Reuterholm, som torde ha dikterat hertig Carls somnambula spådomar om ett kommande regimskifte och Sveriges framtida öden. Som en annan av dessa politiskt verksamma magnetisörer nämns i boken en viss Fredrik Brelin. Sannolikt åsyftas majoren Carl Brelin. Av Schinkel-Bergmans samlingar och brev till Gustav III tycks framgå, att kungen hade låtit denne nästla sig in i hertig Carls »sanctuarium» för att spionera på konspiratörerna under magnetismens täckmantel.

Ur vetenskapshistorisk synpunkt har naturligtvis Karin Johannissons undersökning av 1800-talsmagnetismen och särskilt Cederschjölds insats ett större intresse än gustavianernas dilettantiska och ofta av dubiösa intressen färgade verksamhet. Denna noggranna och säkra kartläggning bekräftar ännu en gång, att Mesmer med allt sitt charlataneri och alla sina fantastiska teorier inte kan frånkännas en framträdande plats i medicinens och psykologiens historia. En auktoritet som Pierre Janet har formulerat hans betydelse sålunda: »Genom mesmerismen blev man för första gången tvungen att undersöka koncentrationens, trötthetens, uppmärksamhetens, hypnosens, de nervösa krisernas och simulationens fenomen, vilka sedan tillsammans utgör den moderna psykologien.» Från Mesmer utgår 1880-talets hypnos- och suggestionsforskning, som i sin tur är förutsättningen för Freud och psykoanalysen.

Hans Lindström

Christina Sjöblad: *Baudelaires väg till Sverige. Presentation, mottagande och litterära miljöer 1855–1917.* Litteratur Teater Film. Skrifter från Litteraturvetenskapliga institutionen i Lund 10. Liber läromedel. Lund 1975.

»Modernismens förste Totemfigur» kallar Per Nykrog Baudelaire i *Verldens litteraturhistorie* och menar därmed en gestalt som många inom en viss period har bekänt sig till med en beundran som är uttryck för en gemenskap i tidskänslan. Introduktionen av Baudelaire på icke-franska språkområden är ett led i den europeiska modernismens förhistoria. Utforskningen därav har pågått länge. Det finns en lång rad av studier över Baudelaires mottagande och inflytande i England, Tyskland, Holland, Spanien osv. Med Christina Sjöblads *Baudelaires väg till Sverige* kartläggs ännu ett parti, och boken om Baudelaire i Europa bör efter en del kompletteringar snart kunna skrivas.

Författarinnan har grundligt satt sig in i den franska Baudelairekritiken, där hon haft god hjälp av Carters noggranna genomgång (*Baudelaire et la critique française 1868–1917,* Columbia 1963). Det är ett av metodteoretiker rekommenderat tillvägagångssätt som har burit rik frukt. Avhandlingen undersöker inte inflytandet från Baudelaires dikt i svensk litteratur, något som författarinnan uttryckligen avstår från, dock väl medveten om att gränsdragningen mellan mottagande och inflytande inte kan bli helt skarp. Men den demonstrerar mycket tydligt inflytandet från den franska Baudelairekritiken på den svenska. Gautier, Bourget och Huysmans lanserade Baudelaire som dekadensens, det onaturligas, den »diaboliska sensualismens» diktare, och som sådan slog han igenom även här. Det kontroversiella visar sig genast. I sin genomgång av ett stort material från tiden 1855–1890 är det hos Wirsén som Christina Sjöblad har funnit de tidigaste någorlunda utförliga omnämnandena av Baudelaire – redan i doktorsavhandlingen 1868 figurerar han vid sidan av Villon. Wirsén är, som fint visas, till en början intresserad och rentav tolerant, men hans attityd vänds till ett allt tydligare avståndstagande; gång på gång varnar han för det farliga i fransmannens föreställningsvärld, samtidigt som han tycks förnimma den attraktion som utgår från den. En annan tidig kritiker är C. G. Estlander, som i enlighet med sin allmänna liberalt idealistiska inställning naturligtvis inte heller kan gilla satanismen, sensualismen, förkärleken för onaturliga och föraktet för det borgerliga, men som är vidsynt nog att i sin stora studie över Baudelaire även framhålla de sidor i hans person som väcker medlidande och sympatiärligheten, det religiösa sökandet.

Det var 1891 som de stora presentationerna publicerades här. Det kan snarast ses som en bekräftelse på ett sedan flera år växande intresse. Möjligheterna för ett brett positivt mottagande under 80-talet var dock begränsade. Det saknades, som påpekats, i stor utsträckning sociala för-

utsättningar för förståelse. Vid sidan av Wirséns varningar ställer Christina Sjöblad dessutom Brandes' avvisande uttalanden som betydelsefulla negativa faktorer; danskens allmänna makt över den radikala opinionen i Norden har naturligtvis också varit viktig. Det är i ett par små grupper av skånska åttitalsförfattare som man från 1886 finner ett djupare engagemang i det baudelaireska. Först kommer Ola Hansson och Matilda Kruse (Stella Kleve), medan Victoria Benedictsson känner ovilja mot det dekadenta tidsmodet; Pål Sandell som lånar ut »Bourget, Baudelaire, Maupassant och Flaubert» till fru Marianne »får personifiera allt det som författarinnan fann motbjudande och främmande hos sina unga kolleger och i den litteratur de beundrade», säger Christina Sjöblad (s. 113). Den ännu blott några och tjugo år gamla Matilda Kruse är den mest entusiastiska Baudelaireläsaren; hon känner sig besläktad med den europeiska dekadensströmningen och går till attack mot indignations- och tendenslitteraturen. Ola Hansson är klart medveten om Baudelaires betydelse för de författare som han presenterar i sin essäserie 1887 om det unga Frankrike – Bourget, Huysmans, Maupassant.

För de två vännerna Albert Sahlin och Emil Kléen var Baudelaire en central ungdomsupplevelse. Alltjämt är det Gautier och Huysmans som bestämmer uppfattningen: »dekadenskynnet lysande ut öfver allt», som den tjugoårige Kléen skriver beundrande i ett brev till vännen hösten 1888. Medan Kléen ensam tycks ha stått för översättningsexperimenten skrev Sahlin den uppsats om Baudelaire som publicerades under signaturen Sven Ulf i *Ur Dagens krönika* 1891; men, som Christina Sjöblad säger, »hur många av huvudsynpunkterna som först fötts i den enes eller den andres hjärna vet vi däremot inte» (s. 178). Även Emil Kléen publicerade så småningom en artikel om Baudelaire, i *Varia* 1898, där det dekadenta fortfarande spelar en stor roll men där också livsledan och bitterheten hos den åldrade diktaren framhävs – den personliga bakgrunden till nyansförskjutningarna i den dödssjuke Kléens Baudelairesyn försummas inte.

Vid sidan av det svenska materialet har Christina Sjöblad även och med all rätt studerat introduktionen av Baudelaire i grannländerna. Baudelaire fick ju ett mycket starkare inflytande på dansk poesi än på svensk, och frågan om när han tidigast lästes i Danmark har varit föremål för diskussion. Johannes Jørgensen och Sophus Claussen tycks ha läst honom intensivt hösten 1888. En förmedlande länk kan ha varit Kristian Gade, inte »sakförare», utan mag.art. i matematik och mångintresserad och framträdande ledamot i Studentersamfundet. Han vistades i Paris för studier 1886 (*Soransk Tidsskrift* bd 5, s. 191); en antydan hos Jørgen Andersen om hans roll kan ha fog för sig. Tyvärr har författarinnan inte borrat djupare i den här frågan. Hon är också en smula svävande på en för oss viktig punkt. Kapitlet om danskarna har ställts före genomgången av läget i Sverige och fått titeln »Vägen över Danmark». »Den förmedlande roll Danmark kom att spela gick /. . ./ via den unga 80-talsgenerationen, kretsen kring tidskriften Ny Jord» heter det (s. 45). Men när Paul Bourgets artikel och ett urval prosadikter trycktes i översättning i *Ny Jord* i mars 1889 – då hade ju både Matilda Kruse och Emil Kléen redan läst Baudelaire grundligt, och kritiker som Wirsén, Estlander och Nordensvan, som Ola Hansson, signaturen A. E-n (i en artikel om Bourget i *Ur Dagens krönika* 1888) och andra hade redan omnämnt honom som ett välbekant namn. Författarinnan talar också om en parallell utveckling (s. 39). Inte heller senare finns egentliga spår i det svenska materialet som pekar mot Danmark. Hypotesen att vägen gick över Danmark, som först har framställts av Reidar Ekner i *En sällsam gemenskap,* förefaller inte stärkt. Kännedomen om Baudelaire kan mycket väl ha nått Sverige direkt från Frankrike. »Ett intressant perspektiv» antyder Christina Sjöblad däremot när hon påpekar (s. 46 och 267) att Matilda Kruse och Ola Hansson genom Ivar Berendsen hade nära kontakter med *Ny Jord* – har möjligen vägen i stället varit den omvända?

Men att Jørgensens stora uppsats om Baudelaire i *Tilskueren* 1891 kom att överglänsa de svenska samtidiga presentationerna är ju helt klart. I den gavs dels den vanliga dekadensbilden men också några nya drag i karakteristiken av den franske diktaren: det växande Köpenhamn gav förståelse för hans reaktioner på den parisiska storstadsmiljön.

Våren 1891 inträffade emellertid också något annat som bidrog till att göra året remarkabelt ur Baudelaireintroduktionens synpunkt. Léon Bloy höll i Köpenhamn en föreläsningsserie om modern fransk litteratur, där Baudelaire ställdes i centrum och som förorsakade en livaktig pressdebatt som varade ännu under hösten. Denna helt bortglömda episod har Christina Sjöblad skildrat mer ingående i en separat artikel i *Edda;* det är en historia med många poänger som väl belyser opinionsbrytningarna och bredden i det danska Baudelaireintresset.

Med Crépets utgivande av Baudelaires efterlämnade arbeten 1887 och publiceringen av hans brev under 1900-talets första år börjar en ny uppfattning om diktaren att växa fram. »Baudelairelegenden» om den viljelösa njutningsmänniskan motverkas av dagboksanteckningar och annat material, där ett sammansatt temperament med inslag

av mystik, en djup och sökande karaktär och en stark konstnärsvilja framträder. Men ännu 1903 är för Levertin Baudelaire främst den dekadente, morbide och exotiske skalden då han tecknar hans porträtt i en artikel som ändå har sin utgångspunkt i en aktuell brevutgåva. Ekelunds Baudelaire däremot är »storstadens skald, dess pessimistiske tänkare», när han, som själv upplevt storstaden Berlin, 1909 i *Arbetet* fick tryckt essän »De fattigas blommor». Han har också från Przybyszewski hämtat begreppet »Rauschkünstler», som han knyter till idén om dikten som berusningsmedel och med vars hjälp han bygger upp en mycket personlig Baudelairebild. Prosapoemens koncentration är emellertid det som dröjer kvar längst som betydande kvalitet för Ekelund. Tyvärr diskuteras aldrig betydelsen av den tyske Baudelaire, främst Georges översättningar av *Fleurs du mal,* för Ekelund.

Det är med Anders Österling som vi ser balansen mer definitivt förskjutas bort från den missförstådde Baudelaire till »den ensamme arbetaren som dagen igenom kunde sitta vid skrifbordet, outtröttlig i sin feberaktiga sökan efter det exakta och summariska», »typen för den viljekraftige konstnären». Diktaren som konstruerar sina verk, såsom den kubistiske målaren konstruerar sina tavlor, det är vad Baudelaire är också för Lagerkvist i *Ordkonst och bildkonst* 1913. Också för honom är det prosapoemen som pekar framåt genom sin koncentration.

1917 hade Baudelaire varit död i femtio år. Samtidigt med halvsekelminnet gick förlagsrätten ut och det kom en mängd nya upplagor av *Les Fleurs du mal,* som ersatte den dittills förekommande, utgiven hos Lévy med Gautiers inledning. Jubiléet uppmärksammades här med artiklar och översättningar, men Christina Sjöblad har också funnit enstaka reaktioner som visar att Baudelaire fortfarande kunde vara en kontroversiell gestalt: »Hans diktkonst är uteslutande af upplösande art». Med en artikel av Kjell Strömberg får man dock slutligen ett uttryck för en initierad och balanserad syn och även i Sverige blir Baudelaires litteraturhistoriska betydelse riktigt fastslagen.

Härmed kommer historien till ett lyckligt slut – men kanske hade den slutat ännu bättre om avhandlingen hade förts fram ända till 1921, då hundraårsminnet av födelsen föranledde åtminstone ett intressant bidrag, David Sprengels artikel i *Figaro* den 16 april: »Essayn om Baudelaire. Essayistens prolegomena», där den kåserande upptakten berättar om havererade planer på ett helt Baudelairenummer av tidningen och om de egna förberedelserna. Den växer ut till en kritisk översikt över det som dittills skrivits på svenska i ämnet, börjande med »Sven Ulfs» uppsats 1891 som utförligt refereras (ett exemplar av tidningsnumret förvaras för övrigt hos direktör Åke Sahlin, Stockholm, i ett omslag som bekräftar attributionen av denna uppsats till Albert Sahlin). Sprengel anger klart motsättningen mellan äldre och nyare Baudelaireuppfattning; den äldre finner han tydligast representerad av Levertin 1903. »Den enda svensk, vilken så vitt jag vet i helt rätt anda uttalat sig om Baudelaire är, anmärkningsvärt nog /. . ./ Dan Andersson; men det är mig obekant om han nedskrivit något om honom; jag minns endast muntliga yttranden», säger Sprengel. Ingen i Sverige har i skrift förmått träffa hela Baudelaire, fortsätter han, och undrar om det är så mycket bättre i Danmark – Jørgensens uppsats tycks han inte ha läst, men väl Brandes' avvisande uttalande som han ondgör sig över: tvärtom, vi bör lära av »sanningens, stolthetens och uppriktighetens mästare», slutar han.

Likaväl som avgränsningen i tiden kan dispositionen och fördelningen av uppmärksamheten i den här avhandlingen diskuteras. Utskiljandet av det som skrevs 1891 (och 1898) till ett separat kapitel ter sig oorganiskt och leder till en del upprepningar. Det hade varit bättre om Jørgensen, Estlander, Sahlin och Kléen hade fått behålla sina biografiska sammanhang. 1891 som märkesår hade kunnat markeras i en sammanfattning. Olyckligt är det också att ett så intressant fynd som det att *Arbetet* från *Aftonbladet* lånade en översättning av prosapoemet »Den fattige» och publicerade den som ett tendensstycke, har placerats i en »exkurs» – det hade väl förtjänat en plats i huvudtexten. Kapitlet om det unga Skåne kunde ha varit bättre disponerat och avvägt i sina proportioner – Baudelaire spelar en tämligen obetydlig roll på många av de över fyrtio sidorna. Snarare handlar kapitlet om de unga skåningarnas förhållande till dekadensen som helhet, i och för sig en god sak. Disproportionen är emellertid också ett uttryck för Christina Sjöblads bemödanden att sätta in omdömena och förhållningssätten till Baudelaire i biografiska och sociala kontexter (därav f. ö. också underrubrikens något inkongruenta »litterära miljöer»). Ambitionen ger i andra fall mycket goda resultat, t. ex. när det gäller Estlander, Kléen och Ekelund, där tidigare forskning utnyttjas väl. Wirsénavsnittet är också väl utförligt på en del punkter, t. ex. i fråga om sekreterarvalet till Akademin. Arbetssättet som helhet gör emellertid avhandlingen långt mer levande och läsbar än andra liknande som kan bli ökentorra citatsamlingar och kataloger. Ett lyckat grepp är också införandet av ett separat kapitel om själva dekadensbegreppet. Det är ju i hög grad kring detta som ämnet har låtit författarinnan röra sig; det är ganska smala strömningar vid sidan av de dominerande av realistisk och naturalistisk tendens- och debattlitteratur, som hon har kommit att följa. Här antyds för

övrigt en sammanhängande skånsk linje med andra förtecken än den uppsvenska; om Skånes litteraturhistoria en gång skall skrivas finns här ett inte oväsentligt bidrag.

Den metod som har använts i ett huvudkapitel, »Baudelaire i Sverige 1855–1890» med insamling av omnämnanden i ett stort pressmaterial har genomförts noggrant och givit gott resultat. Emellertid kunde man ha utnyttjat de funna passagerna intensivare: till avläsning av graden av förväntad kännedom hos publiken, för det första. Wirsén talar 1868 om »den aflidne franske libertinen och poeten Baudelaire», men 1880 kan han säga: »det vore då icke på en höft, som Baudelaire talar om 'le chat mystérieux'». Han tycks i ena fallet vänta sig att namnet är nytt för läsaren, i det andra att det är bekant. För det andra kan de användas för att kartlägga det sällskap vari Baudelaire kommer. För det är påfallande att han ofta nämns i förbindelse med andra författare: Poe, vars introduktör han själv var, Bourget och Huysmans, som blev hans profeter på 80-talet, senare Coppée, Verlaine, George osv. Hade här tillämpats Karl Erik Rosengrens iakttagelse om samomnämnanden för en systematisk sammanställning kunde säkert värdefulla konstateranden ha gjorts om förändringar i det litterära systemet.

Den komparativa metodens gamla kontakter med sociologin fortsättes dock på andra sätt. Varsamt utnyttjas begrepp som smakbärare och social acceptering, hämtade från Schücking och Møller Kristensen. I synnerhet har de varit fruktbara som utgångspunkt för resonemang om genomslagskraften hos olika kritiska bidrag och om förutsättningarna för mottagande, förståelse och inflytande.

När Christina Sjöblad konstaterar att Baudelaire kom sent till Sverige (s. 39) är det med tanke på att *Les Fleurs du mal* kom ut 1857, medan det alltså var först i mitten av 80-talet som kännedomen om honom blev mer allmän här. Men var det så mycket annorlunda på andra håll? De undersökningar om Baudelaires öden i andra icke-franska länder som jag anspelade på inledningsvis har författarinnan tyvärr inte utnyttjat för att ge perspektiv på utvecklingen i Sverige. Det var Bourgets essä 1881 och Huysmans *A Rebours* 1884 som egentligen drog uppmärksamheten till honom; det var på 80-talet som intresset växte både i Holland, Tyskland, Spanien osv. Dessa parallellundersökningar hade också kunnat hjälpa till att komplettera bilden av den mot Baudelaire fientliga kritiken. De påminner om att vid sidan av Faguet och Brunetière kulturkritikern Max Nordau uppträde bl. a. med ett långt och häftigt utfall mot Baudelaire i andra delen av sin *Entartung* (1893). Nordau var mycket läst även här och det kan bidra till att förklara den påfallande tystnaden kring namnet Baudelaire på 90-talet.

I den metoddiskuterande inledningen anför författarinnan efter F. T. Blanchard olika mål som kan nås genom undersökningar av en författares »reputation». Det som gäller kännedom om litteraturkritiska värderingar och metoder är självfallet det som bäst uppfylls; boken är ett gott bidrag till vår litteraturkritiska historia. Mot det mål som kallas »bättre förståelse för den studerade författaren och hans verk» leder också boken sin läsare – dock så att säga utan att själv vilja det. Avhandlingens tema är ersättningen av en äldre Baudelairebild, där det dekadenta, morbida och farliga dominerar, med en modernare och underförstått riktigare, där formsträvan, uppriktighet, smärta och lidande är nyckelorden, och där Baudelaires betydelse som storstadsdiktare framhävs mer än det erotiska inslaget. Men när dekadensens kontroversielle Baudelaire här lyfts fram nalkas vi en glömd känsloladdning i *Les Fleurs du mal,* den »missförstådde» Baudelaire, Baudelairelegendens Baudelaire som verksam poetisk kraft, och det är ett spännande möte. Det tycks bekräfta Harold Blooms tes om de fruktbara feltolkningarna, men framför allt reser det frågan: har vi i alltför hög grad vant oss vid att ignorera det problematiska hos Baudelaire, har vi gjort honom ofarlig?

Louise Vinge

Anders Pettersson: *Realism som terminologiskt problem. Några definitioner i modern litteraturvetenskap och deras giltighet.* (Litteratur Teater Film. 9.) Liber Läromedel/Gleerups. Lund 1975.

Anders Petterssons avhandling är ovanlig i flera avseenden. Den sysslar, trots att den genom omständigheternas makt kom att föreligga på svenska, nästan helt med en internationell diskussion. Den är starkt teoretiskt inriktad, inte bara genom valet av ämne utan också genom behandlingen av det. Den är moget och energiskt genomförd, vilket är särskilt anmärkningsvärt eftersom den fått genomföras under de villkor de nya avhandlingarna ställer.

Urvalet bland föreliggande realismdefinitioner kan diskuteras. Pettersson rör sig över vida fält och tar sig fram med en avundsvärd frejdighet i vägvalen. Hela den terräng som öppnar sig för honom, kan inte kartläggas, särskilt när det som här är fråga om att ge en grundlig begreppslig genomgång. Författarens intresse är teoretiskt och systematiskt långt mer än historiskt, och det har styrt också hans val av texter. I ett par fall leder det till diskutabla eller i varje fall otillräckligt motiverade uteslutningar.

När René Wellek skriver sin uppsats om The